

De filosoof Peter Sloterdijk levert ongezouten kritiek op het humanisme. Allemaal vanuit bezorgdheid over humanistische argeloosheid. Een overzicht van zijn argumenten.

Wat gebeurt er als hedendaagse journalisten lucht krijgen van een filosofisch 'nachtstuk?' Dan maken ze een rel door zinnen overdreven op te lichten en woorden te verdraaien. Sensatie is immers de motor van de moderne pers, zelfs van de kwaliteitspers.

Deze sombere conclusie trok de Duitse filosoof Peter Sloterdijk uit het tumult dat vorige herfst in Duitsland ontstond na het uitspreken van wat hij zijn 'nachtstuk' noemde, een rede die voluit de titel 'Regels voor het Mensenpark; een antwoordbrief op Heideggers brief over het humanisme' draagt. De rede werd uitgesproken voor een gespecialiseerd publiek en was (nog) niet bedoeld voor publicatie, maar dat weerhield de media er niet van hun trom te roeren. De anti-democraat Sloterdijk zou erop uit zijn om via de nieuwe bio-technologieën een superieur mensenras te willen kweken, waarbij een klein groepje specialisten zou uitmaken over welke eigenschappen die nieuwe mens gaat beschikken. De aantijgingen aan het adres van Sloterdijk zijn sterk overdreven, blijkt na lezing van de rede. Sloterdijk rept maar in een paar alinea's over bio-technologie. Boodschap: we kunnen onze ogen niet sluiten voor deze mogelijkheden en moeten er dus over nadenken. In alle commotie is het werkelijke onderwerp van de rede enigszins op de achtergrond geraakt. Dat is jammer, want wat Sloterdijk eigenlijk aan de kaak wil stellen is de 'humanistische argeloosheid'. Het humanisme bevindt zich volgens hem in een crisis. Zijn provocerende stelling: de humanistische methode om mensen te temmen werkt niet meer. Juist humanisten zouden zich daarom rekenschap moeten geven van de nieuwe technologieën die het mogelijk maken om mensen te telen.

Lezen, lezen, lezen

Algemene uitspraken over een grote denkrichting als het humanisme zijn nogal precair. Toch denk ik dat Sloterdijk een aantal zaken aanroert die humanisten, van welke subcategorie dan ook, zich inderdaad aan moeten trekken. Het humanistische ideaal waar Sloterdijk op doelt is het tot bloei brengen van de ware menselijkheid (humanitas) van ieder mens. Dat ideaal bestaat al sinds de klassieke oudheid en de methode om dat ideaal te bereiken is: lezen, lezen, lezen. De vroegste geschriften van de westerse beschaving spreken er al van, en zeker tot halverwege de twintigste eeuw was lezen dé manier om jonge mensen te beschaven. Een adolescent bekwaamde zich op het gymnasium in de 'humaniora' (letterlijk: de wetenschappen die iemand tot mens maken, ofwel: de studie van de klassieke talen) en raakte op die manier doordrenkt van de geest van die geschriften. Zo werd hij - en later ook zij - deel van de gemeenschap die de inzichten en verworvenheden van de westerse cultuur zou voortzetten. Bovendien kweekt gemeenschappelijke kennis verbondenheid, zeker als die kennis op het terrein van levensbeschouwing ligt. Door hetzelfde te lezen, word je, in de woorden van Sloterdijk, een soort vrienden van elkaar. Je kunt met elkaar praten en snapt elkaars verwijzingen, je deelt een bepaalde blik op mens en wereld. Het klinkt misschien allemaal nogal exotisch, maar de leeslijst op de middelbare school is natuurlijk niets anders dan een exponent van dit ideaal.

Een ideaal dat aan het wankelen is, vreest Sloterdijk. Simpelweg omdat lezen niet meer de centrale plek in onze cultuur heeft die het had. Die is overgenomen door de nieuwe massamedia: radio, televisie en internet. Dat is een minder oppervlakkige verschuiving dan je zou kunnen denken. De nieuwe media zijn weliswaar vaak minstens zo informatief of meeslepend als een boek, maar gaan voorbij aan een kwaliteit die juist de beperkingen van het boek kweekt: lezen maakt geduldig. Je moet

de tijd nemen om je oren te openen voor de tekst, voor de woorden van een ander, en die laten bezinken. En juist in die kwaliteit schuilt, volgens het klassieke humanisme, de ware menselijkheid.

Deemoed

En Sloterdijk gaat verder. Naast de waarschuwing dat de dominantie van de massamedia het humanistische vormingsideaal bedreigt, plaatst hij ook zijn vraagtekens bij het ideaal zelf. Daartoe haalt Sloterdijk de duistere filosoof Heidegger aan, die in zijn 'brief over het humanisme' uit 1947 een cruciaal uitgangspunt van het humanisme ondergraaft, namelijk de vooronderstelling dat de mens een 'redelijk dier', een 'animal rationale' is. Deze omschrijving is ons, ook alweer sinds de klassieke oudheid, zo vertrouwd dat we haar klakkeloos aannemen. Ten onrechte, stelt Heidegger. De mens is namelijk helemaal geen redelijk dier. Als moderne lezer ben je geneigd te denken dat Heidegger wel commentaar zal hebben op die veronderstelde redelijkheid. Sinds het postmodernisme is het immers bon ton om vraagtekens te plaatsen bij de temmende kracht van de rede: onze driften blijken op onverhoedse momenten keer op keer onze redelijkheid te overstemmen. Ik vind dat humanisten de kritiek dat zij een onrechtmatig geloof aan de rede hechten behoorlijk serieus moeten nemen. Je vraagt je af wat humanisten denken te doen als een beroep op de redelijkheid niet werkt? Maar dit is niet het bezwaar van Heidegger; Heidegger had kritiek op het 'animal'-deel van de definitie. Voor hem is de mens nu juist bij uitstek géén dier. Wij sterfelijke mensen zijn als enigen de hoeders van het Zijn, waartegenover we een soort deemoed behoren te betrachten. Duister, ja. Maar ook als je Heidegger met zijn Zijn laat voor wat hij is, is het punt wel duidelijk: er is kritiek mogelijk op het mensbeeld van het humanisme.

Kater

En Sloterdijk gaat nog verder. In zijn rede wijst hij op een ander probleem voor humanisten: hun omgang met macht. Ter herinnering: het uitgangspunt van het humanisme is dat je de dierlijke impulsen in de mens moet temmen wil de maatschappij fatsoenlijk draaien. Humanisten proberen dat traditiegetrouw te bereiken via het voorschrijven van de juiste lectuur, een methode die in de huidige massa-cultuur niet effectief meer is.

Precies het feit dat de humanistische methode in de massa-cultuur niet werkt, wijst er volgens Sloterdijk op dat het in feite een methode voor de elite was - en is. De humanistische 'politiek van vrienden' is altijd ook een 'vriendjespolitiek' geweest. Een elite schrijft voor welke boeken je moet lezen, een elite bepaalt wanneer je op de goede manier meedoet met het vriendengesprek over die boeken. Weliswaar mochten leden uit andere lagen van de bevolking meepraten, maar altijd op de voorwaarden die die groep stelden. Dat is een vorm van machtspolitiek, hoe je het ook wendt of keert.

Ik zie niet hoe het anders kan, en ik heb ook nooit begrepen wat er precies zo vreselijk is aan het streven naar macht. Macht kan zich immers ook heel goed doen kennen als invloed en gezag. Toch schrikken humanisten vaak terug voor hun eigen 'wil tot macht'. Sterker nog: ze streven er volgens sommigen naar zichzelf machteloos te maken. Bij de uitwerking van dit machtsmotief sluit Sloterdijk aan bij een andere duistere Duitse filosoof: Friedrich Nietzsche. In zijn rede lijkt Sloterdijk Nietzsche instemmend te citeren: "Deugd is voor hen [de moderne mens, ofwel de humanist, ms] datgene wat bescheiden maakt en tam: daarmee hebben zij van de wolf een hond gemaakt en van de

mens zelf 's mensen beste huisdier." Voor een Nietzscheaan is een humanist als een vadsige gecasteerde kater op de sofa, die zich krult voor de volgende aai en zich zeker weet van zijn bordje eten. Daar zit hij te spinnen: lief, onschuldig en onbeduidend, terwijl buiten viriele straatkatten hun territorium verdedigen. Het humanistische ideaal om gevaarvolle levenslusten in de kiem te smoren, houdt ons allemaal klein. Nietzsche is in veel opzichten een dubieus raadsheer. Maar in één ding heeft hij mijns inziens gelijk: ik denk dat het precies de braafheid is die humanisten aantrekt waardoor zij geen rol van betekenis spelen in de media. Humanisten stellen zich soms zo weloverwogen, genuanceerd en daarmee voordehandliggend en saai op, dat ze zich buitenspel manoeuvreren. Als je ertoe wilt doen, moet je het niet zó doen, dat kunnen we van de Nietzscheanen leren. De media willen spektakel, ondervond ook Sloterdijk, en daarvan zijn humanisten, met hun open oor en uitgestelde oordeel, niet de meest voor de hand liggende leveranciers. Dat kun je leuk vinden of niet, maar humanisten kunnen het zich niet permitteren een nuffig neusje op te trekken voor die vulgaire media als ze hun wil tot macht willen bevredigen. Voor het overige vind ik de Nietzscheaanse kritiek op het humanisme nogal flauw. Sommige humanisten geloven misschien op een blinde en gemakzuchtige manier in de humanitas van ieder mens. Mensen zijn niet altijd goed en redelijk, daar hebben Nietzscheanen helemaal gelijk in. Maar wat volgt hieruit? Dat we niet moeten geloven in de mens? Dat je je heil alleen moet zoeken in zoveel mogelijk lol, waarbij je je

niet eens afvraagt ten koste waarvan of van wie? Dat is ook een vorm van niet durven kijken. Er idealen op nahouden die moeilijk te bereiken en makkelijk te vernietigen zijn, is niet per se onnozel. Ik vind het zelfs bij uitstek moedig. Er zit trouwens weinig anders op - tenzij je cynisme een aantrekkelijke optie vindt.

In mijn ogen werpt Sloterdijk een aantal moeilijke en serieuze vragen op voor het humanisme. Is het humanistische vormingsideaal nog wel van deze tijd? Klopt het humanistische mensbeeld eigenlijk wel? En hoe verhouden humanisten zich tot de macht? Doordenken van die vragen raakt het humanisme in zijn hart. Toch denk ik dat humanisten het risico maar moeten nemen, teneinde niet te verworden tot een stelletje gezellige katers op de bank. Laat Sloterdijk ons troosten: "Uit het onschadelijke komt uitsluitend onschadelijkheid voort, maar uit het gevaarlijke ontstaat vanzelf het denken."

Sloterdijs rede plus inleidingen en commentaren zijn onlangs gebundeld in het boekje *Regels voor het Mensenpark; kroniek van een debat*. Boom, Amsterdam, 2000, f39,90.

Marjan Slob is hoofdredacteur van de *Humanist*. Zij schrijft dit stuk op persoonlijke titel.

